

Jämshögs kyrka

Jämshögs kyrka och Jämshögs församling genom tiderna...

Vi sitter i Birger Johnsons kök och påminner oss om den historiska miljön inför den renovering som väntar Jämshögs kyrka. Vi kastar oss in i samtalet om Jämshögs "röriga" historik och Birger berättar...

- På 1200-talet byggdes den första stenkyrkan i Jämshög och ersatte den tidigare träkyrkan. Jämshög hörde på den här tiden till Skåne och var danskt. Den danska rikslagen gällde alltså. Det var en bygd med småbönder och kronbönder och till skillnad mot Sverige fanns det inga adelsgoods. Boskap fanns det gott om, man födde upp och handlade med dem, sålde dem bl a i Ronneby. Det var över huvud taget en ganska lugn och stabil tid, men det skulle bli värre.

- När vi har kommit fram till 1500-talet har unions-tanken (mellan Sverige och Danmark) misslyckats. I och med det inleddes en 200-årig krigsperiod. 1564 brändes Jämshög och Ronneby (av svenskarna). Efter det uppfördes en ny kyrka. Därmed skattebefriades faktiskt Jämshög tills kyrkan var färdigbyggd. Eftersom

Triumfkrucifixet

det var snapphanebygd kan man notera att det blev förbjudet att ta med bössan in i kyrkan, och det är det faktiskt fortfarande. Som om krigsperioden inte var nog drabbades Jämshög också hårt av pesten under den här perioden. Positivt var dock att krucifixet i kyrkan (jo, det är det som fortfarande hänger kvar) räddades ur branden för att sedan kunna hängas upp i nästa kyrka. Sedan blev vi svenskar också, närmare bestämt 1658. Det innebar t ex att prästerna måste lära sig svenska istället för danska.

- Estenberg är ju en av de legendariska kyrkoherdarna i Jämshög. Han var också byggherre under en tid på 1700-talet när humleodlingarna blomstrade. Lite odling finns numera bara kvar i Näsium. Den kyrka han byggde blev dock kortvarig. En historia (sant eller inte sant kan man undra) säger att en av Estenbergs döttrar stod bakom den stora branden i Jämshög 1803 med ett tappat ljus. I vilket fall som helst, brann även kyrkan, men krucifixet klarade sig. Jämshög var alltså vid denna tid en rik bondebygd, kronobönderna fick köpa loss gårdarna under Gustav den tredje tid. Dannfelt kom hit under slutet på 1700-talet och gravkapellet mellan Jämshög och Olofström minner om hans tid i Holje. Det sägs att det var finare att vara kyrkoherde i Jämshög än biskop i Lund.

- Nuvarande kyrka byggdes snabbt. Det tog bara ett år. Tornet blev dock färdigt först 1832 (därför står det årtalet och inte 1804, som är det riktiga bygåret, utanpå kyrkan). Gudmorshuset kom också till senare. Där skulle dopbarnen med familjer kunna vänta inför dopet. Med de utrymningsregler som finns idag i skrivande stund får högst 400 personer vistas i kyrkan samtidigt. När kyrkan byggdes fick

Jämshögs vapen

3000 personer plats eftersom det fanns läktare i hela kyrkan. 1800-talet var fattigt i bygden beroende på befolkningsexplosionen. Det ledde i sin tur till stor utvandring till Amerika via Karlshamn. Vid denna tid flyttades också punschen till Karlshamn. Det var under Dannfelts ledning som den började tillverkas här i Holje men när den sedan flyttades, har Karlshamn tagit åt sig äran. Det stora pastoratet Jämshögs församling delades så 1865 i tre delar; Jämshög, Kyrkhult och Näsium. Noteras kan också att nuvarande kyrka var med om en stor förändring när Svenska kyrkan och staten skiljdes åt år 2000.

Men krucifixet hänger kvar, avslutar Birger Johnson samtalet, vilket Anders Blixt nedtecknat.

Exteriör Jämshög

Jämshögs kyrka

Fram till 1636 var Jämshög en del av skånska Villand och hörde samman med Näsium, som var moderförsamling. Där bodde församlingspastorn till dess kyrkoherde Jörgen Hansson någon gång under 1500-talets första hälft, valde att bosätta sig i Jämshög.

Pastoratet – det största i stiftet – med ett mångmilastort område från Ivösjön i söder till smålandsgränsen i norr, visade sig med tiden svårt att administrera.

I mitten av 1860-talet, efter Olof Hammars avgång, blev Näsium och Kyrkhult egna pastorat. Inom Jämshögs församling har Olofström vuxit fram. Där finns en kyrka sedan 1933.

I Necrologium Lundense – Nordens äldsta bevarade handskrivna dokument – finns en uppteckning från år 1145 som omtalar att "Wetlandi Gemshö" (Villands Jämshög), Otherstatha (Östad) och "Godendorp" (Gonarp) som "Sacerdotalprebende" tilldelas diakon Esger.

Den historiska kyrkan

”Stavkyrkan”

Då man redan under 1100-talets första hälft bedrev kyrklig verksamhet i Jämshög, fanns här förmodligen också en kyrka. Om denna första sockenkyrka finns inga dokument. Traditionen gör gällande att den var en liten enkel stavkyrka. ”Ett kapell under Bäckaskogs kloster” anser Öller i sin krönika 1800. Det synes mera troligt att premonstratensermunkarna i Vä var bland de första missionärerna i Jämshög. Först efter klosterbranden i Vä år 1213 flyttade munkarna till Bäckaskog.

Medeltidskyrkan

Mycket talar för att Bäckaskogsmunkarna sedan kom hit och medverkade när den första tegelkyrkan uppfördes under 1200-talet. Murrester, som finns kvar av vår medeltidskyrka, är synliga i kyrkans nuvarande norrsida och korgavel och anses ha arkitektoniska drag gemensamma med ett flertal kyrkor i Ivösjöbygden – alla uppförda under inflytande av munkarna i Bäckaskog

Medeltidskyrkan var inte stor. I dagens kyrka skulle den famnat halva koret och främre norra bänkkvarteret.

I tre sekler fick denna kyrka stå orörd, men år 1564, under Nordiska sjuårskriget, drog Erik XIV:s trupper härjande fram genom Blekinge och Jämshögs kyrka förstördes.

Trots att den danske kungen befallde att kronans korntonionde under två år skulle tillfalla Jämshögs kyrkvårdar ”til deres Kirkes byggning” (Kancelliets Brevböger), dröjde det mer än tio år innan de lamslagna och fattiga sockenborna

kunde uppföra en ny kyrka på ruinerna av den gamla. En kyrka som ”förlängdes några alnar åt väster och målades vit”.

I en kyrkstol (räkenskapsbok) från 1665 berättas att kyrkan hade slagna valv och saknade torn. Taket var täckt med ”Tagsten” (tegel). Den hade åtta fönster, varav flertalet åt söder. Av de fyra dörrarna var tre järnbeslagna. Predikstolen var ny och – liksom den förgyllda altaruppsatsen – rikt skulpterad. ”Funten aff sten, Staar Wester i Kirken”. Längs norra sidan var en lång läktare.

Norr om kyrkan stod ett klockhus (klockstapel) med hög spira, beklätt med fyrkantiga ”egefjeller”. I klockhuset hängde två klockor, varav den ena nyligen (1664) inköptes från Åhus.

Kyrkogårdsmuren var byggd av kampersten och krönt med skiffer. Den hade två luckor och en port.

Medeltidskyrkan visade svagheter i sin byggnad. År 1701 måste ”Hvalfvet utför prädikstolen” repareras och två strävpelare i tegel resas utanför långhusets sydöstra hörn.

Kyrkan beskrivs då också vara ”för skum” och ”otillräcknelig” för församlingen, som dock saknade pengar till ytterligare förbättringar.

Barockkyrkan

Åren 1737–1739, när Peter Estenberg var församlingens kyrkoherde, skulle kyrkan genomgå en radikal förändring. ”Mäst med egna och i eget namn förskaffade medel” och ”sjelf architect... och byggmästare” grep den nitiske prästen sig an verket.

Koret med sin ursprungliga röda färg

Den lilla tegelbyggnaden från 1200-talet utvidgades åt söder och väster till en bredd av 16,8 meter och en längd av 30 meter och förvandlades till en barockkyrka med en för den svenska landsbygden helt främmande exteriör med snirklade gavlar och målade ytterdekorationer.

De sjutton stora fönstren var rundbågiga med dekorerade omfattningar. Två av dessa finns kvar som blinderingar i nuvarande korgavel.

Kyrkan hade från början två portaler – en på vardera långsidan – med ett vapenhus i korsvir-

ke framför den södra. Dessutom hade koret en mindre sydportal (markerad i dagens interiör). Den sattes igen år 1778 när den sakristia, som ännu är intakt, uppfördes.

År 1780 upptogs i västgaveln en portal, som där-
efter blev huvudingång. Det gamla vapenhuset
var då förfallet och revs. Genom "afplankning"
inrättades ett nytt innanför huvudingången.

Barockkyrkan var "genomströmmad av ljus".
Och den var rymlig. Utöver de fyra bänkraderna
fanns läktare på tre sidor. Det välvda trätaket var

ljusst målat, triumfbågen och kortaket rikt dekorerade med bilder, gestaltade ur bibeln. Predikstolen stod vid långhusets södra sida och hade förmodligen – liksom altarpupsatsen – hämtats från medeltidskyrkan.

Estenbergs vackra kyrka, om vilken han själv skriver, "at uti hela Blekinge ej finns mera lysande landtkyrka", skulle möta ett tragiskt öde.

Den 1 september 1803 drabbades kyrkbyn av en förödande brand. Kyrka, klockstapel, prästgård och sju bondgårdar blev lågornas rov. Kyrkmurarna stod dock kvar. Inom dessa kunde en kyrksal tillfälligt skapas. Tak, dörrar och fönster kom snart på plats. Öller, som då var Jämshögs kyrkoherde, berättar att församlingen redan samma år kunde fira julotta i sin kyrka.

Den nuvarande kyrkan

Strax efter branden beslöt församlingen att låta en arkitekt formge en ny kyrka. Olof Samuel Tempelmans ritning godkändes den 20 juni

Mose och Johannes döparen

1804 och man kunde börja uppföra den kyrkbyggnad vi ser i dag. Det gamla långhuset och koret reparerades och fick ny inredning. Åren 1832-33 gjordes en tillbyggnad med utgångspunkt från Tempelmans ritningar. Långhuset utvidgades nio meter åt väster och ett torn uppfördes.

Gudmorshuset

Gudmorshuset

Samtidigt tillkom också – på kyrkoherde Hammars initiativ – vid långhusets norra mur "ett uppehållsrum för kvinnokönet vid kyrkotagningar och barndop".

Detta "Gudmorshus" anses av konsthistorikerna vara unikt i det svenska kyrkolandskapet. "En fullkomlig nyhet" byggnadsmässigt sett. En idé, präglad av social omtanke och framsynthet.

Predikstolen

Kyrkan, som vi ser den i dag, bär ännu sin ursprungliga tidstypiska dräkt från tidigt 1800-tal. Trots flera genomgripande restaureringar, har interiören fått behålla sin enkla nyantika prägel med drag av gustavianskt och Karl Johan.

Den arkitektoniska altarprydnaden inramar en framställning av Kristi förklaring, en oljemålning, signerad Carl Strömberg 1839.

Av den äldre altaruppsatsen – beskriven 1665 –1671 som ”med Billed-snideri förgylt” – finns två figurer bevarade: Mose och Johannes. Statyerna står över ingången till ”Gudmorshuset”.

Predikstolen blev först placerad över altaret. Det skedde ”tvärt emot den av Kungl. Maj:t fastställda planen”. Efter några år med kraftiga meningsutbyten mellan olika talesmän i församlingen och rikets högsta myndighet flyttades predikstolen år 1836 till sin nuvarande plats. Predikstolens bröstning har fyra sinnebilder: Lag och Evangelium – Tron Hoppet Kärleken – Dopet – Nattvarden.

Under baldakinen syns en fågelskulptur från äldre tid. Möjligen satt den en gång på 1600-talets predikstol. Timglasets, med ”fyra glas från fjerdels till heltimman” och med Gustav III:s namnschiffer, omnämns av Öller år 1800.

Triumfkrucifixet från 1300-talet eller eventuellt tidigt 1400-tal, har av konstkännare bedömts vara ”ett synnerligen gott arbete”.

Dopfunten av sandsten med dopskål i mässing är ritad av arkitekt E. Fant och invigd 1949.

Under kyrkgolvet finns gravar med vilorum för

kyrkans tjänare fram till slutet av 1700-talet. Till dessa gravar hörde också "Åminnelsetaflor".

Den enda efter 1803 kvarvarande minnes-tavlan hänger på norra korväggen över kyrkoherde Johan Billings grav.

Kristusansikte

Bland övriga föremål i kyrkorummet märks Jämshögs vapen samt ett Kristusansikte, framställt i diabas av konstnären Nils Rickard och inköpt 1971.

Kyrkans orgel invigdes år 1966. Den är byggd av G. Mårtensson, Lund, är mekanisk och har 25 stämmor fördelade på tre verk. Huvudverket och crescendeverket har vardera nio och pedalverket sju stämmor. Orgeln ersatte ett tidigare Mårtensson-verk, en pneumatisk orgel från 1926. Då gjordes piporna i ytterfältet stumma.

Den pampiga orgelfasaden från 1843 är i dag endast en fröjd för ögat.

Den nuvarande orgeln har haft fyra föregångare. Enligt Öller, fick församlingen sin första orgel år 1769. En mekaniker, Sven Ahlgren, skänkte då ett orgelverk med 15 stämmor på villkor att han fick livstidsanställning som organist i församlingen. Men nyheten blev ett fiasko. Orgelpiporna harmonierade inte. Inte heller förhållandet mellan organist och församling. Efter fem år med "spel och gräl"

Dopfund

Orgeln

måste mekanikern "taga sitt orgelverk med sig och afflytta från församlingen".

I klocktornet hänger två klockor. Den större blev installerad 1988. Inskriptionen bär Sven Edvin Saljes ord: "Min malm vill sjunga Ditt lov, o Herre. Min ton må trösta, glädja och vägleda den

som söker stigen upp mot Guds blommande ängder."

Klockan ersatte den gamla storklockan från 1804 som spruckit och mist sin klang och nu vårdas som ett minne. Den förvaras i vapenhuset. Den gamla klockan var i nära två sekel

parklocka med den lilla som ännu är i tjänst. Båda berättar genom sina inskriptioner om "den olyckliga eldsvåda" 1803, då "tvenne klockor förstördes". De blev omgjutna 1804.

Ett visitationsprotokoll omtalar att de nya klockorna som första tjänst fick ringa "Själ- och begrafningsringning" över den kvinna som genom våda orsakat branden. Hon hette Sara Regina Estenberg och var dotter till församlingens tidigare herde och kyrkobyggare Peter Estenberg.

Lillklockan blev efter en skada omgjuten 1839. Dessförinnan hade den en text – omnämnd i ett protokoll 1813 – med en önskan att dess ljud skulle bära ett glatt budskap.

Inskriptionen på nuvarande klocka har en allvarlig förkunnelse: "Liksom mitt ljud i rymden alltså din livssuck i tiden bortdör och tystnar. Skynda att höra den Eviges röst och tillbed innan min dödsklämt förkunnar att du är icke mer."

Klockan har en intressant historia. Öller skriver år 1800, att originalklockan, som inköptes från Åhus 1664, hade en inskription som angav att den var gjuten år 1100 eller 1090 och därmed en av de äldsta i landet. Omgjuten två gånger är det dock samma malm som under snart nio sekler kallat till gudstjänst eller sänt budskap om glädje och sorg i de bygder den tjänat.

Renovering

Den senaste renoveringen av kyrkan slutfördes 2012. Koret målades i den röda färg det ursprungligen haft och gudmorshuset fick tillbaka

samma ursprungliga färg. Samtidigt gjordes koret "större", när knäfallet minskades. Ett nytt knäfall gjordes och i det nya integrerades delar av det gamla knäfallet. Dessutom inreddes gudmorshuset till ett andaktsrum. Den väggprydnad som hänger där är tillverkad av Signhild Håkansson och fanns tidigare i Gränums församlingshem.

Längst ner öppnades kyrkan upp och en fikaplats med pentry skapades. På väggarna upp till orgelläktaren hängdes porträtten av församlingens kyrkoherdar som tidigare fanns i sakristian. Den första kyrkoherden som finns avbildad är Peter Estenberg och en kopia av en ursprunglig oljemålning har skänkts till kyrkan av Estenbergska släkten.

Som i så många andra kyrkor sattes en ramp in som har ersatt trapporna upp i koret, ett flyttbart altare tillkom och Malin Mena fick i uppdrag att forma krucifix och ljusstakar i glas till altaret. Samtidigt gjorde hon ett nytt processionskors. Kyrkan har också tillgänglighetsanpassats på flera olika sätt, bl a skapades en bänk som man kan köra in i med rullstol eller barnvagn.

Vid denna stora renovering gjordes mycket som man sedan inte ser. Golvet lyftes upp för att ledningsstammen skulle kunna förnyas utan att ses. Golvet fick kompletteras och ljuskronorna blev sänkbara för att bli lättare att hantera. Vidare blev ljud, ljus och AV-system mer datoriserade. Även uppvärmningen datoriserades då bänkvärmare installerades.

Kyrkan har också utrustats med glasdörrar inför portarna, det förhindrar kallras och gör

Krucifix och ljusstakar i glas på altaret

att kyrkportarna kan stå öppna under den varmare delen av året, även vid de olika gudstjänster som firas.

Det allra viktigaste med kyrkan är inte dess historia eller inventarier utan att den får fortsätta att betyda något för våra liv. Där får vi samlas till gudstjänst, konserter, skolavslutningar, dop, konfirmation, vigsel och begravning. Det innebär att kyrkan finns där både i stor glädje och i sorg, både när vi är många och när vi är få och att den som byggnad får vara en del av församlingens öppna famn.

Peter Estenberg

Foldern är sammanställd av Anders Blixt och Mauritz Rehn.

Text: Thorsten Paulin, Mauritz Rehn och Anders Blixt

Foto: Mikael Nygren.

Illustrationer: Mattis Konst, Sölvesborg och Inger Remen.

Layout: Cheeltah Bengtsson

Tryck: Mixi Print, Olofström

Längst ner i kyrkan finns ett litet andaktshörn med en unikt utformad ljusbärare gjord av Jouni Ruokojärvi, Gränum.

Under vardagar står på altaret en glasuppsats av kors och ljusstakar från Limhamns glasbruk, annars finns motsvarande uppsats i silver med ett kors av Wiwen Nilsson.

Kyrkan är sammanbyggd med församlingsgården vilket ger många praktiska fördelar. På andra sidan entréhallen ligger t ex Mariasalen, en ljus och luftig församlingssal. Bonaden på fondväggen, "Marias bebådelse" är framställd av Gammelstads Handväveri AB i Luleå, designad av textilkonstnär Birgitta Rendahl-Ljusterdal.

En separat klockstapel finns på södra sidan av kyrkan och den uppfördes 1939. Klockorna, både den stora och den lilla gjöts i Stockholm och arkitekten som ritade klockstapeln, Martin K Westerberg, var också från Stockholm.

Olofströms kyrka och församlingsgård fyller en stor funktion i Olofström och församlingen, och har sett flera generationer passera under sin relativt korta livslängd. I de rymliga lokalerna kan många rymmas samtidigt, alltifrån de små barnen till de äldre. Oberoende av hur samhället ser ut måste kyrkan och församlingen vara en öppen famn.

Krucifix Olofström

Ljusbärare av Jouni Ruokojärvi

Luthersalen

framtoning ljus och luftig och är till sin karaktär modern och flexibel

Krucifixet, på norra väggen är ett verk av bildsnidaren Tony Nederegger, Österrike, och invigdes 1978. På väggen mellan krucifixet och predikstolen har antependierna från det tidigare altaret fått sin plats. De sex golvlyusstakarna av smidesjärn i koret tillkom 1971. Malmlyskronorna i kyrkorummets bakre del är gåvor

som erhålls vid det ursprungliga kapellets invigning 1933.

Till kyrkorummet hör också södra sidoskeppet, Luthersalen, där väggarna har utsmyckats med bildvävnader av textilkonstnären Annika Ekdahl, Kyrkhult. Rummet har haft olika användningsområden och är en del av kyrkan då större gudstjänster firas. Vid andra tillfällen kan det fungera som andaktsrum för mindre grupper.

Jesus välsignar barnen

Olofströms kyrka

(och församlingsgård)

När Olofström växte fram som ett samhälle och bruksort fanns fortfarande Jämshögs kyrka som enda församlingskyrka, där fanns också församlingens kyrkogård. Ett behov av kyrkolokal fanns och efter en insamling byggdes ett kapell 1933. Med tanke på inflyttning och samhällets utveckling behövdes det något större.

Kyrkobyggnaden fick sitt nuvarande utseende 1962, då kapellbyggnaden blev helt om- och tillbyggd. Entréhallen och församlingsgården tillkom år 1986 och fyllde då ett länge känt behov av utökade lokaler för den församlingsvårdande verksamheten.

Från kapellets tid och framåt har kyrkan förändrats både invändigt och utvändigt. Kyrkorummet domineras idag av korväggens konstverk "Jesus välsignar barnen", ett verk av konstnären Stefan Thoren, Stockholm. Altarbordet förnyades år 1983. Dopfunten är från år 1988 med dopfat av silver från år 1939. Ett ljusbord för ljusständning som i stilen ansluter till dopfunten har tillkommit under 2000-talets början. Kyrkan är i sin

Dopfunten Olofström

Olofströms kyrka

